

ΔΙΑΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΡΗΜΑΤΟΣ

Χρήσιμα στοιχεία θεωρίας:

Ο μαθητής για να κατανοήσει τις ερωτήσεις αυτές και να απαντήσει θα πρέπει να γνωρίζει ότι:

1) **Διάθεση** είναι ο τρόπος με τον οποίο το ρήμα «διατίθεται» σε σχέση με το υποκείμενό του. Είναι, δηλαδή, το νόημα / η έννοια του ρήματος που δείχνει τι κάνει, τι παθαίνει ή σε ποια κατάσταση βρίσκεται το υποκείμενο.

Προσοχή: η διάθεση δεν πρέπει να ταυτίζεται / συγχέεται με τη φωνή. Η φωνή (ενεργητική και μεσοπαθητική) αναφέρεται στη μορφή του ρήματος (πιο συγκεκριμένα στο μορφολογικό σύστημα των καταλήξεων των ρημάτων), ενώ η διάθεση στη σημασία του ρήματος σε σχέση με το υποκείμενό του. Αυτό σημαίνει πως μπορεί ένα ρήμα να είναι παθητικής φωνής, αλλά ενεργητικής διάθεσης, όπως ακριβώς συμβαίνει με αρκετά αποθετικά ρήματα (αισθάνομαι, δέχομαι κ.λπ.)

2) Με βάση, λοιπόν, τη σημασία τους τα ρήματα διακρίνονται σε **τέσσερις διαθέσεις, την ενεργητική, την παθητική, τη μέση και την ουδέτερη.**

3) **Ρήματα ενεργητικής διάθεσης:** είναι τα ρήματα που φανερώνουν κυρίως ότι το υποκείμενο είναι ο **δράστης**, δηλαδή ενεργεί ή κάνει κάτι (Ο Νίκος χτύπησε το Γιώργο), ή δηλώνουν οποιοδήποτε «μετέχοντα» που επηρεάζει τη δράση (Η πολλή ζέστη έλιωσε τα χιόνια).

• Τα ρήματα που έχουν και τις δύο φωνές δηλώνουν την ενεργητική διάθεση με την ενεργητική φωνή (Ο παππούς **δένει** το γάιδαρο).

• Υπάρχουν όμως πολλά ρήματα, τα «αποθετικά», που σχηματίζουν μόνο μεσοπαθητική φωνή και έχουν ενεργητική διάθεση (Ο πατέρας μου **αισθάνθηκε** έναν οξύ πόνο στο στομάχι).

• Ορισμένα μάλιστα αποθετικά ρήματα έχουν συνώνυμα στην ενεργητική φωνή (Ο μαθητής **μεταχειρίστηκε / χρησιμοποίησε** Η/Υ).

4) **Ρήματα παθητικής διάθεσης:** είναι τα ρήματα που φανερώνουν ότι το υποκείμενο είναι ο **δέκτης**, δηλαδή παθαίνει κάτι ή δέχεται μια ενέργεια από άλλον, είτε καλή είτε κακή, (Ο Γιώργος **χτυπήθηκε** από το Νίκο). Ο δράστης, αν χρειάζεται, δηλώνεται με ένα προθετικό σύνολο, συνήθως με την πρόθεση «από» και το όνομα, το οποίο ονομάζεται «**ποιητικό αίτιο**» (Ο Γιώργος χτυπήθηκε **από το Νίκο**).

• Τα ρήματα που έχουν και τις δύο φωνές δηλώνουν την παθητική διάθεση με την παθητική φωνή (Ο γάιδαρος **δέθηκε** από τον παππού).

• Υπάρχουν όμως αρκετά ρήματα που δε σχηματίζουν μεσοπαθητική φωνή και οι τύποι της ενεργητικής τους φωνής χρησιμοποιούνται και με παθητική σημασία / διάθεση (Τα χιόνια **έλειωσαν** από την πολλή ζέστη).

• Υπάρχουν επίσης ρήματα που η διάθεσή τους, ενεργητική και παθητική, καθορίζεται χωρίς να γίνει αλλαγή φωνής, αλλά μόνο με αλλαγή της προοπτικής

του μηνύματος. Τέτοια ρήματα είναι τα: ανοίγω, κλείνω, σπάω, θυμώνω, ανάβω, σβήνω, σκορπώ, καθαρίζω, καίω, χαλάω κ.λπ. Π.χ.:

«Ο αέρας **έκλεισε** το παράθυρο» → ενεργητική φωνή και ενεργητική διάθεση.

«Το παράθυρο **έκλεισε** από τον αέρα» → ενεργητική φωνή, αλλά παθητική διάθεση.

5) **Ρήματα μέσης διάθεσης:** είναι τα ρήματα που φανερώνουν ότι το υποκείμενο είναι συγχρόνως **δράστης και δέκτης** μιας ενέργειας, δηλαδή ενεργεί και η ενέργεια γυρίζει σ' αυτό (Η καθηγήτριά μας **ντύνεται** ωραία κάθε μέρα). Τα ρήματα με μέση διάθεση χωρίζονται σε:

· **Μέσα αυτοπαθή,** όταν δηλώνουν **αυτοπάθεια** (το υποκείμενο είναι και δράστης και ο δέκτης της δράσης, η δράση του δηλαδή επηρεάζει τον εαυτό του (Η φίλη μου **βάφεται** πολύ έντονα).

Τα ρήματα αυτά βρίσκονται συνήθως σε μεσοπαθητική φωνή. Ενδέχεται όμως να βρίσκονται και σε ενεργητική φωνή με το απαραίτητο συμπλήρωμα της αντωνυμίας (αυτοπαθής αντωνυμία) «τον εαυτό μου/σου/του κ.λπ.» (Καθημερινά φροντίζω τον εαυτό μου).

Τα ρήματα που χρησιμοποιούνται σε μέση αυτοπαθή διάθεση είναι:

α) Τα ρήματα που δηλώνουν **φροντίδα του σώματος**, υπό την προϋπόθεση ότι **αυτή η ενέργεια γίνεται από τον ίδιο**, χαρακτηριστικό το οποίο γίνεται κατανοητό αν αναφέρεται ρητά ή υπονοείται το «**μόνος μου/σου/του** κ.λπ.» (βάφομαι μόνος μου). Τέτοια ρήματα είναι: γυμνάζομαι, ετοιμάζομαι, κουρεύομαι, λούζομαι, μακιγιάρομαι, ντύνομαι, ξυρίζομαι, πλένομαι, προπονούμαι, στολίζομαι, χτενίζομαι κ.λπ..

Τα ρήματα αυτά, ωστόσο, μπορούν να χρησιμοποιηθούν και με παθητική διάθεση, όταν η ενέργεια γίνεται από κάποιον άλλο και όχι από το ίδιο το υποκείμενο (Η αδερφή μου **βάφεται** από τη μητέρα μου). [Την περίπτωση αυτή (και κυρίως όταν απουσιάζει το ποιητικό αίτιο) κάποιιοι γλωσσολόγοι (Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton, 1998) τη θεωρούν ως μια άλλη μορφή αυτοπάθειας, υπό την έννοια ότι το «περιβάλλον» των ρημάτων αυτών δηλώνει πως κάποιος άλλος εκτελεί για λογαριασμό του υποκειμένου την ενέργεια (Ντύνομαι στον καλύτερο ράφτη).....ΔΕΝ ΞΕΡΩ ΑΝ ΤΑ ΛΕΕΙ ΤΑ ΠΑΡΑΚΑΤΩ: ξεχωριστή κατηγορία ρημάτων μέσης διάθεσης και τα ονομάζουν «Μέσα πλάγια ρήματα», επειδή δηλώνουν πως το υποκείμενο ενεργεί για τον εαυτό του έμμεσα, δηλαδή διά μέσου κάποιου άλλου.]

β) Μερικά ρήματα που δηλώνουν κάποια **μορφή άσκησης επίδρασης**, η οποία επηρεάζει το ίδιο το υποκείμενο (Μετά το τσίμπημα **αλείφτηκα** με ειδική αλοιφή). Τέτοια ρήματα είναι: αλείφομαι, γλείφομαι, κόβομαι, κοιτάζομαι, σκεπάζομαι, συγκρατούμαι, τρέφομαι, τρίβομαι, χτυπιέμαι.

γ) Ορισμένα ρήματα **κίνησης** την οποία ελέγχει ο δράστης (Μόλις τον είδα **στράφηκα** προς τα πίσω) ή **επικοινωνίας** με την οποία ο δράστης (υποκείμενο) επηρεάζει κατά κάποιον τρόπο τον εαυτό του (Εκφράζεται μόνο μπροστά σε στενούς φίλους).

δ) Όλα τα ρήματα με προσδιορισμούς αυτοπάθειας (αυτοδιαφημίζεται, αυτοσυγκεντρώνεται, αυτοτιμωρείται, αυτό...)

· **Μέσα αλληλοπαθή**, όταν δηλώνουν **αλληλοπάθεια**, όταν δηλαδή οι δράστες είναι δύο και μέσω της δράσης τους επηρεάζει ο ένας τον άλλο (Ο Γιώργος και ο Γιάννης τσακώνονται). Τα ρήματα αυτά είναι κυρίως στην μεσοπαθητική φωνή, σε πληθυντικό αριθμό και τα υποκείμενα είναι δύο (είτε ως ξεχωριστά υποκείμενα είτε ένα υποκείμενο στον πληθυντικό αριθμό, π.χ. «εμείς»).

α) Τα σημαντικότερα ρήματα που δηλώνουν αλληλοπάθεια είναι: αγαπιούνται, αγκαλιάζονται, αποχαιρετιούνται, βρίζονται, γνωρίζονται, μισούνται, σκοτώνονται, συμπαθιούνται, συναντιούνται, τηλεφωνιούνται, φιλιούνται, χαιρετιούνται.

β) Η αλληλοπάθεια επίσης δηλώνεται και με προσδιορισμούς αλληλοπάθειας, όπως αλληλοβοηθούνται, αλληλοεπηρεάζονται, αλληλοσπαράζονται, αλληλο...

γ) Αλληλοπάθεια, τέλος, μπορεί να δηλωθεί και με οποιοδήποτε μεταβατικό ρήμα με τους ανάλογους πάλι προσδιορισμούς αλληλοπάθειας, όπως «ο ένας τον άλλον», «ο ένας με τον / ή από τον / ή για (κ.ά) τον άλλον», «μεταξύ μας/σας/τους» κ.λπ. (Κατηγόρησαν ο ένας τον άλλο).

6) **Ρήματα ουδέτερης διάθεσης**: είναι τα ρήματα που φανερώνουν ότι το υποκείμενο βρίσκεται απλώς σε μια κατάσταση, ούτε ενεργεί ούτε παθαίνει κάτι (π.χ. κοιμάμαι, ξεκουράζομαι, παραμένω).

7) Όταν διατυπώνουμε μια πρόταση με ρήμα ενεργητικής διάθεσης (Ο Νίκος χτύπησετο Γιώργο) έχουμε **ενεργητική σύνταξη** και όταν διατυπώνουμε την πρόταση με ρήμα παθητικής διάθεσης (Ο Γιώργος χτυπήθηκε από το Νίκο) έχουμε **παθητική σύνταξη**.

8) Στην παθητική σύνταξη, το πρόσωπο ή πράγμα που κάνει την ενέργεια (από το οποίο παθαίνει κάτι το υποκείμενο) δίνεται με ένα προθετικό σύνολο (πρόθεση «από» + όνομα) και ονομάζεται **ποιητικό αίτιο** (Ο Γιώργος χτυπήθηκε από το Νίκο).

Το ποιητικό αίτιο σχηματίζεται κυρίως με το «από» + αιτιατική.

Προσοχή: το «από» + αιτιατική δε δηλώνει πάντα το ποιητικό αίτιο. Μπορεί να δηλώνει και την αιτία (να είναι προθετικό σύνολο που δηλώνει αιτία), π.χ. «Προδόθηκε από ένα σημάδι που είχε στο πρόσωπο» (το «από ένα σημάδι» δηλώνει αιτία και δεν είναι ποιητικό αίτιο).

Ωστόσο, το ποιητικό αίτιο απαντάται και στις εξής μορφές:

· **σε + αιτιατική** (στα ρηματικά επίθετα σε -τός, π.χ. «Είναι αγαπητός σε όλους»),

· **με + αιτιατική** (στις παθητικές μετοχές σε -μένος, π.χ. «Κορμί ποτισμένο με ιδρώτα»),

· **ως α' συνθετικό** (σε σύνθετες λέξεις με β' συνθετικό μετοχές μεσοπαθητικού παρακειμένου, π.χ. «ερωτοχτυπημένος»).

Το ποιητικό αίτιο **παραλείπεται** όταν:

- εύκολα εννοείται από τα συμφραζόμενα, π.χ. «Χθες έπιασε βροχή και βράχηκα» (εν. από τη βροχή),
- δεν ξέρουμε το δράστη ή δε θέλουμε να τον αναφέρουμε, π.χ. «Ξυλοκοπήθηκε νεαρός φοιτητής» (εν. από κάποιον που ή δεν τον ξέρουμε ή δε θέλουμε να τον αναφέρουμε).

9) **Με την ενεργητική σύνταξη:**

- ∅ Δίνεται έμφαση/εξαιρείται το υποκείμενο, δηλαδή ο δράστης.
- ∅ Το ύφος γίνεται πιο προσωπικό, άμεσο, ζωντανό κ.λπ..
- ∅ Το γραμματικό υποκείμενο (το υποκείμενο της πρότασης) συμπίπτει με το λογικό υποκείμενο (το υποκείμενο που με βάση το νόημα ενεργεί), π.χ. «Ο Νίκος χτύπησε το Γιώργο»: γραμματικό και λογικό υποκείμενο είναι το ίδιο: «ο Νίκος».

10) **Με την παθητική σύνταξη:**

- ∅ Δίνεται έμφαση/εξαιρείται το αποτέλεσμα της ενέργειας, η πράξη / δράση που κάνει το υποκείμενο.
- ∅ Το ύφος γίνεται πιο επίσημο, τυπικό, απρόσωπο, ουδέτερο κ.λπ.
- ∅ Ο λόγος αποκτά μεγαλύτερη πλοκή και γίνεται πιο σύνθετος.
- ∅ Το γραμματικό υποκείμενο είναι διαφορετικό από το λογικό, το οποίο δηλώνεται με το ποιητικό αίτιο, π.χ. «Ο Γιώργος χτυπήθηκε από το Νίκο»: γραμματικό υποκείμενο: «ο Γιώργος» / λογικό υποκείμενο: «ο Νίκος», το οποίο αποτελεί το ποιητικό αίτιο της πρότασης.

11) **Μετατροπή της ενεργητικής σύνταξης σε παθητική.** Η γενική διαδικασία μετατροπής της ενεργητικής σύνταξης σε παθητική και αντίστροφα είναι η εξής: 1) το αντικείμενο (εκεί που μεταβαίνει η ενέργεια) της ενεργητικής σύνταξης γίνεται υποκείμενο της παθητικής σύνταξης, 2) το ρήμα της ενεργητικής σύνταξης μετατρέπεται σε ρήμα παθητικής διάθεσης, 3) το υποκείμενο της ενεργητικής μετατρέπεται σε ποιητικό αίτιο της παθητικής σύνταξης.

Ενεργητική σύνταξη → «Ο Υποκ. Ρήμα Αντικ.
αδερφός μου χτύπησε τη γάτα»

Μετατροπή: «Η γάτα χτυπήθηκε από τον αδερφό μου» (παθητική σύνταξη)

Μεταβατικά και αμετάβατα ρήματα

Χρήσιμα στοιχεία θεωρίας

Ο μαθητής για να κατανοήσει τις παρακάτω δραστηριότητες και να απαντήσει πρέπει να γνωρίζει ότι:

1) Τα ρήματα ενεργητικής διάθεσης διακρίνονται σε **μεταβατικά** και **αμετάβατα**.

2) **Μεταβατικά** είναι τα ρήματα που δείχνουν ότι η ενέργεια του υποκειμένου μεταβαίνει σε άλλο πρόσωπο ή πράγμα (Ο μαθητής **μουτζουρώνει το βιβλίο**).

3) **Αμετάβατα** είναι τα ρήματα που δείχνουν ότι η ενέργεια του υποκειμένου δε μεταβαίνει κάπου αλλού (Οι μαθητές χωρισμένοι σε ομάδες **εργάζονται**).

Τα σημαντικότερα κατεξοχήν αμετάβατα ρήματα είναι αυτά που δηλώνουν:

· **Κίνηση** (ανατέλλω, αργοπορώ, δύνω, οπισθοχωρώ, παρελαύνω πλέω, σκύβω, σπαρταράω, τρεκλίζω, υποχωρώ, χοροπηδώ)

· **Έκφραση** (αναστενάζω, βογγάω, βουίζω, γρυλίζω, μουγκρίζω, ουρλιάζω, παραμιλώ, ρητορεύω, σκούζω, στριγγλίζω, τσουρίζω)

· **Πρακτική δραστηριότητα** (αλητεύω, αμαρτάνω, απεργώ, γευματίζω, εργάζομαι, εφημερεύω, μαυροφορώ, τεμπελιάζω, φοροδιαφεύγω)

· **Συνείδηση** (δυσανασχετώ, δυστυχώ, ευθυμώ, ευτυχώ, ευδαιμονώ, ξεψυχάω, λιποθυμώ, ονειροπολώ, παραληρώ, παραφρονώ, τουρτουρίζω, φρίπτω)

· **Άλλα ρήματα** (ακμάζω, ακτινοβολώ, αληθεύω, βραδιάζω, λάμπω, λήγω, παρακμάζω, προοδεύω, πρωτεύω, υπάρχω, φυτρώνω)

4) Τα περισσότερα, βέβαια, ρήματα της Νέας Ελληνικής εμφανίζουν και τις δύο χρήσεις (μεταβατική και αμετάβατη) ανάλογα με το γλωσσικό περιβάλλον που εντάσσονται.

Ενδεικτικές τέτοιες περιπτώσεις:

· Ρήματα μεταβατικά που λειτουργούν και ως αμετάβατα, όταν το βάρος πέφτει στην πληροφορία που δηλώνει μόνο του το ρήμα και δεν έχει ιδιαίτερη βαρύτητα το συμπλήρωμά του – αντικείμενο, π.χ. «Συνηθίζω να **γράφω** με μαρκαδόρο» (είναι αδιάφορο το *τι γράφω*).

· Ρήματα που στην ενεργητική διάθεση είναι μεταβατικά μετατρέπονται σε αμετάβατα στην μέση ή παθητική διάθεση, π.χ. «**Οργανώνω** το σχέδιο» → μεταβατικό / «Το σχέδιο **οργανώθηκε**» → αμετάβατο.

· Ρήματα που αλλάζουν διάθεση, χωρίς να αλλάξουν φωνή, αλλάζουν ανάλογα και τη μεταβατικότητά τους, π.χ. «Ο αέρας **άνοιξε** την πόρτα» → μεταβατικό / «Η πόρτα **άνοιξε**» → αμετάβατο.

· Η **παράλειψη** του συμπληρώματος (αντικειμένου), είτε επειδή έχει προαναφερθεί είτε γιατί εύκολα εννοείται μπορεί να θεωρηθεί ως μορφή αμετάβατης χρήσης (-Έγραψες την άσκηση; - **Έγραψα**).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ

1) Να βρείτε τα αντικείμενα στις παρακάτω προτάσεις (όπου υπάρχουν):

Το παιδί έσπασε το ποτήρι.

Ο Γιώργος λέρωσε την μπλούζα του.

Ο Αντρέας τον κάλεσε στο σπίτι του.

Σκέφτομαι τις καλοκαιρινές διακοπές.

Ο μικρός φοβάται το σκοτάδι.

Το αγόρι μοιάζει του πατέρα του.

Σου μίλησε;

Μου φτάνει αυτό.

Το αγόρι μοιάζει στον πατέρα του.

Μίλησε σ' εμένα;

Σ' εμένα φτάνει αυτό.

Έγραψε το γράμμα.

Μη φωνάζεις, ο αδερφός σου γράφει.

Η Ελένη έπλυνε την μπλούζα σου.
Η μαμά πλένει.
Ο Κώστας πίνει πορτοκαλάδα.
Ο Κώστας πίνει.
Η Μαρία έδωσε το καινούριο στιλό του Κώστα.
Η μαμά τηγάνισε τα κεφτεδάκια του Γιάννη.
Η Άννα έδωσε το καινούριο στιλό στον Κώστα.
Η μαμά τηγάνισε τα κεφτεδάκια για το Γιάννη.
Τη χαιρέτησα.
Του το έστειλα.
Μαθαίνει την κόρη της χορό.
Διδάσκει τους μαθητές λυκείου φυσική.
Κέρασε τη φίλη της έναν καφέ.
Ήθελα να ρωτήσω κάτι τη Σοφία.
Θεωρεί φίλο του οποιονδήποτε γνωρίσει.
Ο μικρός χαλάει ό,τι βρει μπροστά του.
Παίρνω όσα πράγματα μου χρειάζονται.
Δε είπε πότε θα γυρίσει.
Με ρώτησε αν θέλω να με βοηθήσει.
Δε μας είπε σε πόση ώρα θα είναι έτοιμη.
Τον ρώτησα πώς πέρασε στην εκδρομή.
Ο παππούς δε θυμάται πότε ήπια τα χάπια του.
Αποφάσισε πότε θέλεις να φας.
Της είπε πως ήρθε η ώρα να φύγει.
Αρνείται ότι ήξερε τα σχέδιά του.
Νόμιζε ότι δε θα του λείπουν τα αστεία τους.
Κατάλαβε πως δεν ήθελα να πάω στον κινηματογράφο.
Αισθάνθηκε πως δεν τον εμπιστεύεται.
Διστάζει να της πει την αλήθεια.
Ελπίζω να έχει ωραίο καιρό αύριο.
Ντρέπεται να σου πει ότι πεινάει.
Προσπαθεί να το ξεπεράσει.
Δεν τολμάει να μου μιλήσει.
Ανησυχεί μήπως του συνέβη κάτι κακό.
Φοβάται μήπως δεν του λέει την αλήθεια.
Το παιδί χαμογελάει.
Τα ποτήρια λάμπουν.
Το μωρό πεινάει.
Ο πατέρας μου σηκώνεται νωρίς το πρωί.
Το βράδυ συνήθως κάθεται στο μπαλκόνι του σπιτιού του.
Ο πατέρας αναπαύεται.
Ο Κώστας είναι ο διευθυντής μας.
Πρέπει να τον δω.
Τι πρόκειται να συμβεί;
Φαίνεται ότι δεν είναι καλά.